

Az igény teljessége

TANDORI DEZSŐ VERSEIRŐL

Dehogyan forogatom, „rájátszatom” fenti címet mondandómra, inkább valós hitként-megállapításként bocsátom ítélet elé, hiszen olyan költőről igyekszem „magyarázatot adni”, akiben az *amilyenség* (szóban és tettben egyaránt) él, s nem a teljességnek valamiféle igénye van meg, hanem az IGÉNY nevezhető mélységesen teljesnek.

A *Még így sem* kötetből:

Én a halálos ágyamon
nem mondanám: ezem-azom...
Medvéimet szólítanám,
mert hiányoznának nagyon.

Én is hiányoznék nekik?
Vagy ez csak most képzeltetik?
S ha nem vágyunk egymás után,
mindőnk megkönnyebbedik?

Az ötvözött, biztos kézzel kialakított forma „betöltése”, a vers „felszín alatti” tágitása, szinte tértelenítése, a minden erőltettség nélküli, mintegy haláli-könnyedén s mégis halálosan (ez itt, most szó szerint) komolyan fölporgetett kérdés — már kezdettől fogva jellemző Tandori Dezső versvilágára. S ahogy ebben az egyetlen versben is „benn” a sűrítmény (a továbbgondolásra készítő értékes mondandó eszenciája), mindjárt ott a válasz is:

Ha egyike, ha másika:
kár erre választ várni ma.
Ami igazán egyszerű,
csak le kell bonyolódnia.

Mindez fölfogható ironikusan vagy épp önironikusan — s a „válasz” lazább, játékosabb megfogalmazása egyszerre éreztet így humort és közvetít felkínált magyarázatot. Ezek a „dolgok”, ezek az élet-halál „ügyek” a későbbiekben (*A feltételes megálló*, *Celsius*, *A megnyerhető veszteség* kötetekben) tovább selymeződnek, például eképp:

Nem tudom, ki helyezett a világba;
mi ez a világ; mi vagyok magam;
részeimet egymás ellen kijátssza,
ami épp általuk bizonytalan,
és más a játszma kezdet- s véghiánya.

Időzzünk kissé ennél a részletnél, hiszen amikor Tandori Dezső ezeket a sorokat írta, már túllépett a dán királyfi sorspecsétje inspirálta meditatív, ám korántsem rezignált, hanem inkább pontosító és feltáró szándékú pályaszakaszon; túllépett — az ezután következőket feltétlen megalapozó — „fekete gyötrelmeken”.

De miért egy pályaszakasz lezárása?

Beszéljen erről maga a költő: „Ha egy út folytathatatlanak látszik, vagy talán az is, mi magunk változunk meg, hogy továbbléphessünk. Ha megelégedjük a *teljesítményt*, ha úgy érezzük, ránk kényszerítette magát csupán, kihasznált bennünket — nem biztos, hogy igazunk lesz, de életünk múltóbb szerves világa, amit helyette mindinkább vállalni kívánunk, új fájdalmaságot nyit ránk, mely szerényebb lehetőségeivel mintha hozzánk közelebb állna... Minden túlfeszített érzés: tragikus vétség. Egyik büntetése, hogy formáját tartjuk túlfeszítettnek, könnyedén elvitatva e formától mindazt az érzelmi hátteret, amelyből kiválnia egyes-egyedül érdemes volt.”

Nos, visszatérve a „ki helyezte a világba”-gondolat megfogalmazódásához (verscím: *Önarckép vak verébbel*; a sorok mögött és között, magában a költemény eszmeiségében Kondor Béla „töltete” jelenik meg, azaz van — Tandori Dezső által vállaltan és beismerten — jelen; s ez kicsoda gyöngykavicsfényű kapocs: minden vonatkoztatásban!), ha vannak a létezésnek benső távlatai, nagyságai — márpedig, ugye, hát *vannak* —, akkor fejet kell hajtunk mind-ezen emberi és költői eszmeiség előtt.

Persze, akkor most fölmerül: van-e Tandori Dezső költészetében (mint „elhagyott”, mint „kezdeti”) gyengébbnek minősülő pályaszakasz?

Út van. Út és ívelés.

A legkorábbi versek (1958) nyomasztó, komor hangvitelükkel — a már említett dán királyfi (*Töredék Hamletnek*) példázata — az élet, a halál, sok tekintetben az élethelyzetek bizonyos fokú reménytelenségével (reménytelen-ség-látszatával) telítődtek. Nem szándékozom most kitérni a különböző „hatásokra”, hiszen Tandori Dezső ebben az elhagyott pályaszakaszban is a megszokottól eltérőt, jobbat, mást „hozott”: formai és nyelvi újszerűséget egyaránt tartalmazó, nagyon komoly érzelmi — és bölcséleti — töltéssel kimunkált, vibráló költészetet.

Azután, 1973-ban *ívelt az út: Egy talált tárgy megtisztítása*; majd 1976-ban ismét: *A mennyezet és a padló* kötettel.

A *Még így sem* (1978-ban megjelent) versgyűjteményben a szellem legigazibb mélységeinek megközelítését találjuk, boncolgatás és megmagyarázgatás helyett — valós föl villantásokat. S marad — mint „eszköz” — a kérdés:

Aki „örök dologban utazik”,
az is panaszkodik a részletekre?
Érdekli, tényleg, „az ami lehetne”?
Elvetendőnek talál „valamit”?

Ami pedig — már a kezdet kezdetétől fogva — mindig is jelen volt és van, s jelentősen, a Tandori-költészetben: önmaga az írás, mint az „egyszerű” és „egyszeri” folytonosság.

Milyen könnyedén bánik a lét- és tetthelyzetek váltogatásával; s megint úgy, hogy nem „mechanizál”, hanem tárgyilagosan közvetít:

Próbálj meg úgy írni, mintha nem írnál.
Lopj egy gyanús ritmusváltást a sorba,
melytől kettéhull, mintha hosszabb volna,
s valóban egyesül a rímpár.

Azután:

Próbálj meg úgy írni, mintha napoznál.

Újabb *fonákkal*:

Próbálj meg úgy napozni, mintha írnál.

S a játsszi finomsággal, „lezseren” elharapott, mégis továbbfuttatott versvég:

próbáld megtudni, mi ez itt, e rímpár;
próbáld úgy, mintha folytatása volna.

*

A *Merre nézünk, mit érzünk* című költeményben — *visszapörgetve* — máris folytatást találunk; hiszen csak valami egészen másnak lehetne így kezdete:

Van-e köz-haszna oly magánvilágnak,
amilyenről én beszámolhatok?
Helyes-e, hogy ily aggályos vagyok?
Helyes-e viszont, hogy „akárki láthat”?

Tandori Dezső itt azt is kijelenti még (így, ennyire, ebben a versében), hogy „A független nyugalom mindig valami valósíthatatlan!”. Érződik tehát a szálkázhatatlan, átléphetetlen *fonal* (akár — más formációkban — a korábbi Hamlet-verseknél), ami fölfogható, körülírható ugyan, de... s itt megáll, és azt mondja: „S majd érzi, *mely válasz nélkül maradtam*. (S ezt nem akárhogy érzi majd, de *főleg*); s: ha-mit adtam, ennél *alább* nem adtam;”. Vagyis a lehető legközelebbi kötés-kötődés, mint „a” szándék és akarat szerinti „maradéktalan teljesítmény”. E maradéktalansághoz, mint teljesítményhez, még két idézet. Az első:

Majd! De meddig mondom: „Majd”? Míg vagyok?
Vagy: „És mert én úgyis...”

(Mi itt ez az elhallgatásos „módszer”? Költői fogás? Valami begyakorlott szünet? Nem. Pontosan, bármi magyarázat nélkül: a lét pillanatnyi s ajakszorító... csöndje. S még mindig az első:)

Azt se kívánd, hogy mondjam: mi az ok.
Azt se kívánd tudni: Kik *ők*? Ki *vagy*?

Az értelem s érzelem legmagasabb megnyilvánulása: az önmaga terhét feltétel nélkül vállalni merő humánus. S persze, okosságában így sem „lezárt”, mert „Hadd szeressem e barátaimat”; s erre még (a nagy felütés): „velük se végleges, hogy megvagyok!”.

A második:

..... Ha a növényeket
kérdéznék meg, hogy milyen a világ,
ha ők írnák embertörténetünket
a földkotróval széttört parki fák:
széttörne úgy-ez-az, mi most kitüntet.

De: s mi az, ami (amely) bennünket (személytelenül akár...) *kitüntet*?
Ez már nem finoman célzó, hanem — mint annyiszor Tandori Dezső költészetében — telitalálatot jelentő képszerűség.

Miért mondom azt, költő esetében, hogy „képszerűség”?

Mert — fordítva egyet a dolgon —: milyen is egy Tandori-vers? Általában s „kapásból” jönne ez a válasz: a mondanivaló pontos, a grammatikai elemek (játékos-) bravúros alakítása. Menjünk akkor tovább: mi a vers Tandorinál? A *szöveg* átlírázása? S akkor lehet (ha ez így van) egy napilap vezércikkét verssé „törni”? Sporteseményt, sakkot, meccseket is?

Igen, lehet.

Hiszen éppen ezáltal válik-választódik ki valami, s „lesz” közvetíthetőből „közvetített”. S kell-e ettől éreznünk kevésbé versnek a verset? Ad-e így élményt. jóleső homlokbizsergést? Tandori Dezső sokszor (szándékosan) „összemossa” a dolgokat: mintha olvasó lenne, s az olvasó egyszerre („fonalat kap”) mintha maga a költő... Vagyis beleszáll a vers légtérébe, sőt, belekényszerül — noha épp itt van az, ami sohasem kényszerű —, ezáltal fejtve ki „önmaga” hatásosságát. Szóval, bármi „szöveg”, ahogy (*Tandori Dezsőtől*) olvassuk — olvassuk, és akkor egyszer csak érezni kell, hogy a köznapi, olykor szüretlen stb., szöveg(?)... hát vers valójában.

*

Duna-part, 1978; habkönnyű, szinte légies verscím, „megpörgetve”: víz-part, tó-part, folyam-art — akár különböző képzőművészeti irányzatok, *stílusok* lehetnének. Csoportok, hovatartozások, felvállalások. És csakugyan, nézzük a vers első részét — *A feltételes megálló* (1983) kötetből —:

Duna-part, 1978: van-e város, ahol
csak úgy egyszerűen azt mondanád:
„... vagy 1878...” és egy festőt
említenél, hogy annak a vásznán?
És akkor kellene-e azt gondolnod:
ilyen könnyű se voltam soha! anélkül,
hogy könnyűnek találtattam volna,

Átlépve itt néhány sor (nem mintha csak „úgy”, átléphető lenne), s azután a folytatás:

..... mert
én itt ültem, negyven éve élek itt, itt
olvastam a Rab Rábyt, a magyar ember
négy alaptípusával, hogy henyén
fogalmazzak, harminckét éve itt
kezdődött az, [...]

Ismét „átlépünk”, hogy következzen a költemény második része, a ráhangolás, a *vallomás*:

Louvre-rakpart. Monet vászna, a múlt századból, nekitámaszkodtam egy könnyűszerkezetű híd korlátjának, egy könnyűszerkezetű hirdetőoszlop áll mögöttem, egy könnyűszerkezetű társaskocsi jön pompásan, mindennek a szerkezete könnyű ezen a képen, mégis: sejtelmem sincs azoknak a dolgoknak a szerkezetéről, úgy egyáltalán, hogyan támaszkodnék ott, hogyan állnék valami előtt, mint kicsoda és kicsoda,

Igen, hát „kicsoda” is állhatna ott — *innen*: könnyedén? nehezen? — a rakparton? Lemerevedett térszerűség, nem az idő s tér korlátai miatt, hanem az előző, az oly szépen „felfestett” Rab Ráby-gondolat. Valójában tehát: hogyan, hol, mikor? S nem játszik túl a képzelet — önmaga valóságán? Rejtett kincsünkről beszél: megfogalmazódni láttatva csak? Dehogy, döntse ki-ki maga, mert s miként (Tandori Dezső): „lábadozva mégis / jó volt, már nem tudom, miféle betegség / után, olvasni azt a könyvet, nekimenni / egy fának, olvasni most is, újságot, bármit...”.

Itt, most, mindörökké.

„Megint nem veszem el és nem lettem meg sem.” Ismét egy lebegésszerű cím, persze, kimondott lehetőség-töltettel, úgy, hogy pontosan a mozdulatlan-ság „közepén áll”. Történhet akármi rájövés-meglelés, tünte lehet annak, ami — érzelmileg — minden érintkezésnek a valója. Ezirányban következetes Tandori Dezső költészetében az állandó visszatérés, a meghatározások folytonos mássága — törvényszerűen bármiféle (élő-életlen) létezésnek alapelemévé téve a *kapcsolatot*; természetesen függelmi viszonyt — is — jelezve, akár materiális, akár érzelmi-gondolati formációkban.

Megkapó a versindító felhang, a rávezetés:

Innét is kihullnak a helyek, idők, személyek:
akár a vadgesztenyék négy hétnyi szeptemberben;
persze, kiperdülni hagyja ott őket az ember,
és megérkezik, és látja, hogy kiperdültek
a szőnyegre. [...]

Ez az állandóan változó arány, vagyis pontosabban az arányok változása a lét mindennemű összeköttetéseiben, csakis egyfajta újrakezdéshez adhat, és ad alapot. Kissé szomorkás — de mint annyiszor: most sem beletörődött — hangú ténymegállapítás az idézett részlet fő mondandója, szomorkás, ám nem maga a múlandóságváltozás miatt, hanem azért, *ami* múlik. Érezhetően megszorul itt valami (nem, nem a költemény), amire így, „szorultságában”, gyönyörűen ráépíthető a vers alábbi része:

Megnyugszik végre. Magamban pedig éppen egy meghatározást idéztem, egy költőt,
hogy „írni” akkor kezdünk, ha „kapcsolatra” nincs
más mód. De hát ki az, aki személyemmel
így él és visszaél, *ki* ez az „én”, aki tervvel
búcsúzik egy madártól, saját rendje szerint?

Kell-e mondani, hogy itt a „madár” behelyettesíthető, noha éppen azon dolgok egyikét fejezi ki, amelyek *teremtődhetnek* szándék és lehetőség „saját rendje szerint”.

Lényegesen változik a kapcsolat „bemutatása” a következő — „*A kései nyár utolsó vasárnapján...*” című — versben. Múlt és jelen úgy fonódik össze, mint egy kristálygömb fel-felcsillanó és elhomályló fényei; az emlékezet, s a még megélhető gondok-gondolatok összevillantásával. Olyan teret mutat be a költő, mindenféle „csavargatás” vagy „nagyotmondás” nélkül, ahol a végelethatalatlan űr (valaminek-valakinek a hiánya) már beleszövődött kitörölhetetlenül a mindennapok világába, s akár egy mozdulat is visszatérít „rá”, és nem lehet kibújni a valamikori kapcsolat „évülhetetlenebb” része alól.

..... Október volt, november;
fakóbbak voltak a fenti füvek, és azok a nedvdús
és kalászos fajták, itt a csap közelében, melyeket
T. úgy szeretett, T., aki azóta meghalt, és azóta
a csapat se nyitották ki

Dermedtséget árasztó sorok, egy szemhunyásnyi fájdalom, ahogy T. (Tili nevű zöldike) halálával „lerobbant” egy szál a meglévő kötődések erős ezetéről.

Kesernyés időösszemosás a versben:

..... az utolsókat szedtem össze
még belőlük. T. örülni fog neki, mondtuk.

Végül a zárókép, a sóhajtás helyetti „jelentés”:

..... Aztán fájt
a fejem, és hanyatt feküdtem egy padon; láttam a várost;
és ahogy ismét lefelé mentünk, az út kőporába fürdettem a cipőmet.

Közvetlenül lesz közvetve ebben a végtelenül kifejező jelenetben a senkire sem „ruházható”; a veszteség, a bánat... S érezhető is mindjárt a megközelítés óriás igénye: a kialakult kényszerhelyzet örökkévalóságos „kőpora”, az elmúltak és eljövendők terhével nehezült mégis akarás: a lét becse.

A *Celsius* kötetben (1984), ahogy „előlép” s „koronázódik” Tandori Dezső magán- és versvilága: Szép Ernővel, a madarakkal, s persze, az élet *úgy, olyanná* soha nem tárgyiassulható Lényeivel (csábít most ez a szó, ide kell „érzódnie”: *Lényegeivel*), az egyben jelen költészetünk fényes „előlépését”, „koronázódását” is — *hozza*.

Íme — a kötet fülszövegéből —, Szép Ernő szavai: „A piktorok festenek mezőt, zöld színt festenek, az a fű s minden a fű közt. De én nem vagyok festő, csak egy ember vagyok, hát énrám nézve minden kötelező amit itt a szem kapott... mind ez követel valamit tőlem, azt, hogy megjelenését fogad-

jam úgy mint a napvilág elfogadja, azt, hogy szállást adjak neki eszméletemben, mindennek a világon, hogy fölleheljem... mind mind a világot...".

„Hallgatni, hallgatni, a szavakat mind...” mondja (ki) az egyik idézőjelbe tett verscím — és milyen sokat elárul ebből a hallgatás-milyenségből a *mind*; s alatta ez: („Keresik egymást”)! Valóban föllelhető lenne ilyen hihetetlenül tökéletes összhangnak a lehetősége? És maga a vers, a mesteri sziporkával „szótagszámlált” formula? Visszanyúlt volna „valamiért — valamihez” Tandori Dezső? Itt — így — kezd el archaizálni? Ám: csakugyan visszatérés mindez?

Úgy hiszem, inkább rábukkant a tovább már nem csiszolhatóra, s most kiadja szerényen: hát ezt éljük naponta. Mit kínál — s már ez is sok: hogy *kínálhat!* — ebben a zárt szerkezetben? Ahogy a kötetben végig, úgy e költeményben szintén: közvetlen, tárgyilagos „modorban” rögzítve, lét-történések, történhetőségek sorozatát. Kanyarodjunk csak vissza: kulcsszó itt megint a „kapcsolat”, noha ki sincs mondva. De... „amiképp” bevonja a versbe, Lény-Emberien, még alázkodva is olykor, fölmutatva Másít, énjének Másik-Magát, fölmutatva és kiadva teljesen:

Rostálj kölest, vagy szedj fűvet,
Kelj reggel négykor hat madárért,
Viseld el a beszédeket,
Hogy: „Megtehetted, hogyha ráért...!” —
Ugyan ki tenné meg magáért
Mind, „amire született”?
Fő az, hogy megtehesse másért,
A lényeg az, hogy van kinek.

Van ebben a megfogalmazásban, magában a kimondott-kimondhatatlanságban valami hatalmasan-állandó nekifeszülés, hogy *lám, mégis...* Csakhogy ezt nem — a megszokott s békés — ernyedés követi, hanem a „tovább!”, a „még!”. Mert most már így kell lennie. Ez a valami az „ajándék” és a „teher” egyszerre, a könnyű és a nehéz; az, ami épp sérülékenysége következtében vált-válik szorossá, megmásíthatatlanná: az élet „viszonyatainak” megkísérelhető tökélye.

*

Miféle ismételhetségeket adhat, s érezni-tudni-ami-körülfog-élményt, a számtalanszoriból — az egyszeri? Meri-e valaki „önmaga bejárhatóságait” egyetlen alkalommá sűríteni?

Vibrálóan fontos darabja e kötetnek *Az egyszerű hazaút*; lágy, mondhatni „szerény” motívumrészecskékből áll össze — omolhatatlanná — a vers, igazi emberi-költői „matériát” közvetítve, részletező és hiteles képanyagot látatva:

A Bajza utcából haza
a Benczúr utcán igyekeztem,
kifőzött lepedők szaga
szállt el egy ablakból felettem,
gyér lombú akácok sora
zizgettette gyatrán a fényt —

Oldja itt a dallam, a feszített forma — oldja s szívbélivé teszi — a „léptek” ütemét; s megint szólhatunk Szép Ernővel: „hogy érzésemben érezzem, mind mind a világot...”!

Távolságok, terek ki- és betöltése ilyen *egyszerűen* megy — Tandori Dezsőnél; mert hát *ott* a kifőzött lepedők szaga „mögött” az, „aki” mindezt véggezte, hogy „meglegyen” ez a dolog, s mindehhez „csupáncsak” annyi kapocs kellett még, hogy legyen „az” ’is, aki felett észrevétlen nem áramolhatnak el ilyen „összeköthetőségek”, aki látja (micsoda kép!) a fák által zizegtetett gyatra fényt... S e tér hirtelen visszaszűkül — hát hova máshová? — az emlékezethe, s más hangütést-rezdülést emel a versszak zárószóival „fel”:

itt etettem meg valaha
egy maga-se, árnya-se lényt.

Mielőtt „elülne” ez a hang, következik egy még „akusztikusabb” kijelzés, fájdalommal és tehetetlenséggel; egy leírás kép, mély benső vibrációval:

Tudtam a két emeletet.
A boltíveket. Némi lépcsőt,
némi liftet: betegeket
gurítottak be, egyszer épp őt,
csak vigyorogni lehetett,
nem is jutott eszembe más —

Sete-suta pillanat, amikor nem tudunk mit is mondani, mert nem lehet éppen mit is mondani: csak állni és érezni, és nézni és „tudni”... Nem az ész, hanem az életösztön lázadása, a lélek fájdalma ez a vigyorgás. S a „görcsös” akarás, az ön-mentő „fokozat” — nem önmagáért:

jelezni: jó, itt, veled,
s: látod? látod-látod! no lásd.

E szomorú bizakodás-bíztatás után, később, már a hatodik versszakban, a kifakadás-feltárlkozás, a lét sodró lendületű árájának „ember-gátja”, az éntöltet „visszacsapása” az univerzumra:

Megyek tovább. Ráér velem,
érezem, egy örökkévalóság.
Ami látszik, nézegetem,
vagyok, ahogy a lapot osztják,
vagyok a pakli, semmilyen,
mégis mind a játzókra jut —

Egyedül van... odahagyta — kényszerítve — *felerészét*...? Nem, immár sosem maradhat egyedül; ha könnyes-fájdalmasan is, de:

megyek, mert még játszik velem,
megüt s elvisz a hazaút.

A költemény lezárása görögtűzként „hullámszik vissza” az előző részekre: pehelykönnyű időtlenséget sugall — megfogalmazásban, ólmos nehezéket — gondolatiságban; itt már a közösségérzet, az egyén, a sorsvállalás (s még a *magánvilág!*) szervesen összefonódik, „kitértelenedik” megint — és nem kevesebb érződik így mindezek tükrében, mint a legnagyobb s legcsodálatosabb *folyamat*:

Szél fúj, mozgalmas, városi.
A jelen mintha visszatérne.
És aki nem „én”, „te”, „ti”,
átcsusszan harmadik személybe.
S én hova? Megszült valaki,
s egy kis feszültség sose tűnt —
Külön léptem se hallani,
itt már olyan sokan megyünk.

*

Másabb „dimenzió” érződik már a *Karácsonyos helyek* című versben. A játékoság, meghatódás-hangulat, az évszárás-előkészítő „csöndünnepe”, cseppnyi vissza- s előretételezés, sóhaj, boldogság-remény és boldogság, mind-mind úgy, mintha a valóságban is nyílt lánggal lobogna fel a tűz, hogy egy mindenkorian családias „kuckóból” — a *szettek* köréből — kiderengjen a fénye, s leolvastva az ablaküveg jégvirágait, befutva az utcát, a várost, a téli éjszakát, „átlehelje” az elérhető Világokat... Időhatárok nélkül az ész és a szív érzései, az egyetlen értelemmé fonódó múltnak-jelennek-jövőnek „képzetei”... Miféle benső tisztasággal lehet ilyen dolgokat összességükben, egyszerre megérezni, és akkor azt mondani, hogy:

Ott egy hátsó ablak, egy udvar,
környék, ahol — valaha voltunk.
S ha fölnézünk: apánk, anyánk
véletlenül se integet.

Megint a soha-vissza-semmi érzése, pillanatnyi révedés, azután az idő mégis-árnyéka:

Lassan hóba borul ruhánk —

Végül halkán a már-már fohász, a „tűntének” s „érkeztének” szóló ima-hang, az egyik legszebb képben:

Szép Idő, kit senki se bánt:
suhogj kicsit fejünk felett!
Jóra forgass egymás iránt
hideget, meleget!

*

A *becsomagolt vízpart* (1987) című versgyűjtemény, melynek minden egyes darabja külön-külön és együttesen is a horatiusi — „ércnél maradandóbb” — hit érzelmi töltekezésű atmoszférájában fogant, főhajtás „mindenféle” Lét- és Művészet-összhang-egyetemesség előtt.

Meghatározónak érződik a kötetindító vers, melynek címe a költő születésének évét „viseli”, zárójelzve, még egy évszámra való helykihagyással, úgy, hogy kétség se férhessen hozzá: miért s mikor kerülhetne mellé másik évszám; ám ebben „benne” van az is, amit már sohasem lehet semmiféle számmal lezárni...

Az első „főhajtás” Illyés Gyuláé, az ő Kháron ladikja ring a költemény háttérében; ám a kezdés nagyon is Tandori Dezsőé:

itt egyensúlyozok
egy gondolatjelen,
nem kérdés: „Atérek-e valahára...”!

Döbbenetes hatóerejű sorok: „egyensúlyozok” — élek, élek; „gondolat”
— vagyok, vagyok; „-jelen” — tovább, tovább...!
Azután az „áttekintés”:

Egy hídfő már amott
olyan szilárdan áll.

És az „oldás”:

(Várhatsz, zárójelem...!)

S végül — már a versvég — az *innyi* „odacsendülése”:

Ugye, maradhatok?
(Ha már —! Ha már —! Ha már —!)
Kitől kérdezhetem?
...Most egy hajó beáll,
válaszomra se várva.

Lüktet, mozog, „él” a vers — mégis valamiféle hidegséget, szomorúságot áraszt. Mély, benső kontúrja ez annak a világnak, amelyben élünk-élhetünk, bennünk foglalt „módozata” van, kinek-kinek milyen; amelyet jól-rosszul, viselni-tűrni szeretve kell, mert ember-voltunk erre kötelez, s amelyet Tandori Dezső verseiből, mint „közbensőt” tanulhatunk.

Ám vissza most, némi (fontos!) kitérő kedvéért, a címhez: (1938—); olyan, mint egy önálló költemény. Ugyanis ha nem lenne „alatta” a vers, akkor is — persze! — sokatmondó maradna; s — immár a kitérő: — tény, hogy Tandori Dezső képes olyan impulzusközvetítésekre, amelyek „kikényszerítik” a továbbgondolást, belemélyülést, ezáltal váltva ki esztétikai hatásukat; így válhat egy-egy körömmel, indigóval készített „jel” olyan kifejezővé, mint bármiféle bizsergető szókészletet, képeket és egyéb mesterségbeli „fogásokat” fölvonultató költemény. Ne „átkozzuk ki” ezeket, hiszen értelmük-helyük-jelentésük van, tehát értékei az EGÉSZNEK, mozaikdarabkák, s nélkülük hiányérzet keletkezne. Tandori Dezső ezekben a műveiben is azt a halálosan komoly játékosságot „kínálja-mutatja”, ami széppé, tárgyilagossá s egyszerre minden megérthetőn felülivé emelkedik.

*

A *megnyerhető veszteség* (1988) egyfajta „közbeni” verskötet — ugyanakkor önálló „szakasza” a folyamatnak —: bevallottan a *Celsius* folytatása, másfelől pedig, valaminek az előzménye — még. Hogy mi lesz az? Alság lenne elhallgatni: az, ami „megnyerhető” ebben a könyvben, a majdani „veszteség”.

Ahogy írja:

Es ha előre
gondolok, előzetest, mi fog majd
nem lenni, ki fog majd, akik itt körül
olyan hangokkal ütögetik át a
betűzajokat, ha csak rá is
gondolok, hogy ők szállatlan mind mint
fognak eltűnni, abbahagyom ezt, ott
állok vagy térdelek kalitkáiknál,
ujjamra szökkentem őket, hadd
érezzem, mi történik *valóban*.

S végig a kötet verseiben benn érezzük a „történést”, a megmagyarázhatatlan kényszert: nem a könnyebb megoldásokra, hanem nagyon is „szárazesendőséggel”, a nehezebb részek konkrétumára való hajlandóságot. Ezek a „csupa-történhetőségek” szinte lüktetésszerűen *hozzák* azt a magatartásformát (tudatot), ami minduntalan visszakanyarodik a környezet mindennemű „eredendőségeihez”, kiválasztva az igazit, a valódit — az értelmes lényeket.

Íme, az egyik ilyen „visszakanyarodás”:

Hollandiába pár százan mehettek
a háború után, s ha boldogan,
ha boldogtalanul, már vitt anyám, ott
álltunk egy udvaron, és hirtelen
elkezdttem húzni onnét őt: nekem
itt kell maradnom; így hát itt tanyázok.

És újra csak a konkrétumok sorjáznak, tisztán, bármikori „érintésre” várva, s mindegyik hiteles fényt villant, kezdetektől fogva végpont-töltetet: ilyen igényes, materializálható — és soha nem materializálható érzésvilág-jelrendszer közvetíti Tandori Dezső költészetét, és nyitja rá — nem csupán hazai vonatkozásokban — összes nagyszerű lehetőségét.